ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 27, 2017, 1

UDK 009 Annales, Ser. hist. sociol., 27, 2017, 1, pp. 1-226, Koper 2017 ISSN1408-5348

UDK 009 ISSN 1408-5348

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 27, 2017, 1

KOPER 2017

ISSN 1408-5348 UDK 009 Letnik 27, leto 2017, številka 1

UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:
Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Milan Bufon, Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolo (IT), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

Glavni urednik/*Redattore capo/ Editor in chief:* Darko Darovec

Odgovorni urednik/*Redattore responsabile/Responsible Editor:* Salvator Žitko

Uredniki/*Redattori/Editors:* Urška Lampe, Gorazd Bajc

Prevajalci/*Traduttori/Translators:* Petra Berlot (it.)

Oblikovalec/*Progetto grafico/ Graphic design:* Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/*Stampa/Print:* Grafis trade d.o.o.

Založnik/*Editore/Published by:* Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*©

Za založnika/Per Editore/ Publisher represented by: Salvator Žitko

Sedež uredništva/*Sede della redazione/ Address of Editorial Board:* SI-6000 Koper/*Capodistria,* Garibaldijeva/*Via Garibaldi 18*, ***e-mail:*** annaleszdjp@gmail.com, ***internet:*** http://www.zdjp.si/

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 3. 2017.

Sofinancirajo/*Supporto finanziario/ Financially supported by:* Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Luka Koper, Mestna občina Koper

Annales - Series historia et sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/*Tiratura/Circulation:* 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series historia et sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series historia et sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in*: Thomson Reuters (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: http://www.zdjp.si.
All articles are freely available in color via website http://www.zdjp.si.

ANNALES · Ser. hist. sociol. · 27 · 2017 · 1

Anali za istrske in mediteranske študije - Annali di Studi istriani e mediterranei - Annals for Istrian and Mediterranean Studies

UDK 009 Letnik 27, Koper 2017, številka 1 ISSN 1408-5348

VSEBINA / *INDICE GENERALE / CONTENTS*

Adi Bunyamin Zamzamin, Dahlan Ghani, Amir Aarieff Amir Hussin & Mohd Zaky Khairuddin: Technological Advancement through Character Design: Darth Vader as Case Study 1
Lo sviluppo tecnologico tramite il design dei personaggi: Darth Vader come case study
Tehnološki napredek skozi oblikovanje filmskih in drugih likov: Darth Vader kot študija primera

Pavel Jamnik, Petra Leben-Seljak, Borut Toškan, Matija Križnar, Stanislav Glažar, Bruno Blažina & Janez Bizjak: Grobišče v *Imenskem rovu / Rovu starih podpisov* v Postojnski jami. So bili obiski Postojnske jame sredi 17. stoletja »turistični« ogledi grobišča? 11
La necropoli della galleria Imenski rov (Galleria dei nomi) / Rov starih podpisov (Galleria dei nomi antichi) *delle Grotte di Postojna. Le visite delle Grotte di Postojna, risalenti alla metà del XVII secolo, possono essere interpretate come visite »turistiche« fatte alla necropoli?*
Burial Ground in the Imenski rov (Passage of names) / Rov starih podpisov (Passage of Old Signatures) *in Postojna cave. Did Visits of the Postojna Cave in the Middle of the 17th Century mean »Turist« Visits of the Cemetery?*

Darja Mihelič: Ekonomska privlačnost srednjeveškega Pirana za tuje doseljence 31
L'attrattività economica del Pirano medievale per gli immigranti esteri
The Economic Attractiveness of the Mediaeval Piran for Foreign Immigrants

Miodarka Tepavčević: Stefan Mitrov Ljubiša i Crna gora – povijesno-kulturne veze 41
Stefan Mitrov Ljubiša e il Montenegro – relazioni storico-culturali
Stefan Mitrov Ljubiša and Montenegro – historical and cultural bonds

Michał Kopczyk: Those Problematic Slavs. Silesia in the Eyes of a German Traveler (Case Study) 53
Quei slavi problematici. La Slesia negli occhi di un viaggiatore tedesco (uno studio di caso)
Ti problematični Slovani. Šlezija v očeh germanskega potnika (analiza primera)

Boris Dorbić, Anita Pamuković & Milivoj Blažević: Djelovanje kotarskog agronoma Vinka Anzulovića u edukaciji puka Šibenskog kotara iz biljne proizvodnje u razdoblju 1921–1940. 61
Le attività dell'agronomo principale del distretto Vinko Anzulović nell'educazione delle masse nel distretto di Sebenico sulla produzione delle piante durante il periodo tra 1921 e 1940
The Activities of the District Agronomist Vinko Anzulović in the Education of the Masses in Šibenik District on the Topic of Plant Production during the Period from 1921 to 1940

Jasna Potočnik Topler: Norman Mailer in Yugoslavia 81
Norman Mailer in Jugoslavia
Norman Mailer v Jugoslaviji

Estera Cerar, Raša Urbas & Urška Stankovič Elesini: Razvoj informacijske infrastrukture v letih 1960–1991 s primeri iz slovenske tekstilne industrije 89
Sviluppo dell'infrastruttura informatica negli anni 1960–1991 con esempi dell'industria tessile slovena
Development of Information Infrastructure between 1960 and 1991 in Slovenian Textile Industry

Anica Čuka, Lena Mirošević, Josip Faričić & Vera Graovac Matassi: Phylloxera Revisited: The Spread of Grapevine Disease in Dalmatia and its Influence on Socio-economic Development and Agricultural Landscape 101
Fillossera: La diffusione della malattia della vite in Dalmazia e il suo effetto sullo sviluppo socio-economico e sul paesaggio agricolo
Filoksera (trtna uš): Širjenje trtne bolezni v Dalmaciji in njen vpliv na družbeno-gospodarski razvoj ter kmetijsko krajino

Vera Graovac Matassi & Davor Relja: Demografska dinamika na otoku Rabu od sredine 19. st. do danas 119
Dinamica demografica nell'isola di Rab dalla metà del XIX secolo ad oggi
Population Dynamics on Rab Island from mid-19th Century to the present

Darko Likar: An Architectural and Urban-planning Perspective on Cultivated Terraces in Northern Istria 131
Terrazzamenti coltivati dell'Istria settentrionale in una prospettiva architettonica e urbanistica
Arhitekturno-urbanistični pogled na kulturne terase na območju severne Istre

Tanja Plešivčnik: Pomen estetskega doživljanja v skrbi za okolje 147
L'importanza della visione estetica nella cura per l'ambiente
Aesthetic Experience of the Environment and its Importance in Care for the Environment

Mirela Müller: Educational Standards in the School Curriculum and the Role of the Mass Media. The Case of Croatia 159
Standard educativi nel curriculum scolastico e il ruolo dei mass media. Il caso Croato
Izobraževalni standardi v šolskem učnem načrtu in vloga množičnih medijev. Primer Hrvaške

Aleksander Janeš, Roberto Biloslavo & Armand Faganel: Sustainable Business Model: a Case Study of Fonda.si 175
Modello di business sostenibile: Il caso di studio Fonda.si
Model trajnostnega poslovanja: Študija primera Fonda.si

Nada Poropat Jeletić: Italofona dijasistemska raslojenost u hrvatskoj Istri: jezični i komunikcijski status, korpus i prestiž 191
Stratificazione del diasistema italofono nell'Istria croata: status, corpus e prestigio linguistico e comunicativo
Italophone Diasystem Stratification in the Croatian Istria: Linguistic and Communicative Status, Corpus and Prestige

POLEMIKA / POLEMICA / POLEMIC

Stanko Flego, Lidija Rupel & Matej Župančič: Considerazioni su alcune cavità indagate da Raffaello Battaglia sul Carso triestino (discussione) 207

OCENE / RECENSIONI / REVIEWS

Slaven Bertoša): Migracije prema Puli. Primjer austrijske Istre u novom vijeku **(Dean Krmac)** 209

Christopher Duggan: Fascist Voices. An Intimate History of Mussolini`s Italy **(Matic Batič)** 210

Elvis Orbanić: Ignazio Gaetano de Buset: Visita spirituale del 1788 in Istria / Ignacije Kajetan Buzetski: Duhovna vizitacija iz 1788. godine u Istri **(Ana Jenko)** 212

Salvator Žitko: Avstrijsko Primorje v vrtincu nacionalnih, političnih in ideoloških nasprotij v času ustavne dobe (1861–1914) **(Branko Marušič)** 214

IN MEMORIAM

Darko Likar (1952–2017) **(Ljubo Lah)** 218

Kazalo k slikam na ovitku 210
Indice delle foto di copertina 210
Index to images on the cover 210

Navodila avtorjem 221
Istruzioni per gli autori 223
Instructions to authors 225

review article
received: 2016-04-01

DOI 10.19233/ASHS.2017.10

DEMOGRAFSKA DINAMIKA NA OTOKU RABU OD SREDINE 19. ST. DO DANAS

Vera GRAOVAC MATASSI
Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju, Franje Tuđmana 24i, 23 000 Zadar, Hrvatska
e-mail: vgraovac@unizd.hr

Davor RELJA
Obrtničko-industrijska škola Županja, Veliki kraj 42, 32 270 Županja, Hrvatska
e-mail: relja.davor@yahoo.com

IZVLEČEK

Članek obravnava vlogo naravnega gibanja in migracije prebivalstva otoka Raba. Od leta 1920 je za hrvaško otočje značilna depopulacija, tu pa se otok Rab razlikuje od preostalih hrvaških otokov. Analiza je pokazala, da je od sredine 19. stoletja do leta 2001 otok Rab v vseh obdobjih popisa, z eno samo izjemo, beležil porast prebivalstva. Povečanje je predvsem posledica pozitivnih naravnih sprememb, medtem ko je bil selitveni prirast v večini obdobja negativen. V zadnjem obdobju popisa se beleži zmanjšanje števila prebivalstva, kar je posledica negativnih naravnih sprememb in negativni selitveni prirast.

Ključne besede: Rab, depopulacija, populacija, hrvaški otoki, migracije, pozitivna naravna sprememba

DINAMICA DEMOGRAFICA NELL'ISOLA DI RAB DALLA METÀ DEL XIX SECOLO AD OGGI

SINTESI

Il presente lavoro esamina il ruolo dei movimenti naturali e migrazione nel movimento del numero di abitanti dell'isola di Rab. Dal 1920 lo spazio insulare croato è caratterizzato dallo spopolamento, e, a questo proposito, Rab è diverso dalla maggior parte delle altre isole croate. L'analisi ha mostrato che dalla metà del XIX secolo al 2001 Rab, con una sola eccezione, in tutti i periodi intercensuari ha avuto un aumento del numero di abitanti. L'aumento è principalmente il risultato di un saldo naturale positivo, mentre il saldo migratorio nella maggior parte dei periodi era negativo. Nell'ultimo periodo intercensuario, lo spopolamento fu il risultato del saldo naturale negativo e del saldo migratorio negativo.

Parole chiave: Rab, spopolamento, popolazione, isole croate, migrazione, saldo naturale

UVOD

Otok Rab je kvarnerski otok površine 86,16 km² (Duplančić Leder, Ujević, Čala, 2004)[1] koji je prema rezultatima popisa 2011. godine imao 9 328 stanovnika. S obzirom na površinu, Rab zauzima deseto[2] mjesto među hrvatskim otocima, dok se po broju stanovnika nalazi na petom mjestu. Brojem stanovnika Rab je drugi najveći kvarnerski otok (nakon Krka) te na njemu živi četvrtina ukupnog broja stanovnika kvarnerskih otoka. Gustoćom naseljenosti od 102,7 st./km² otok Rab može se svrstati u kategoriju gusto naseljenih područja Republike Hrvatske, posebice ukoliko se u obzir uzme činjenica da je gustoća naseljenosti otoka znatno iznad državnog prosjeka (75,8 st./km²). U administrativno-teritorijalnom pogledu otok Rab je dio Primorsko-goranske županije, a podijeljen je na dvije jedinice lokalne samouprave – Grad Rab i Općinu Lopar.[3] Na otoku ima osam naselja od kojih se sedam nalazi u sastavu Grada Raba (Banjol, Barbat, Kampor, Mundanije, Palit, Rab i Supetarska Draga), a jedno u Općini Lopar (Lopar).[4]

Najveći dio hrvatskih otoka karakteriziraju dva demografska procesa – snažna depopulacija i intenzivno starenje stanovništva. Depopulacija je na hrvatskim otocima prisutna već stotinjak godina, a njen temeljni uzrok je dugotrajno iseljavanje stanovništva. Od sredine 20. st. negativnim trendovima na hrvatskim otocima pridružilo se i negativno prirodno kretanje uzrokovano odgođenim učinkom iseljavanja te općom tranzicijom rodnosti (Nejašmić i Mišetić, 2006). Međutim, demografski razvoj otoka Raba dosta je specifičan u usporedbi s ostalim hrvatskim otocima, a osnovna razlika jest ta što je Rab u gotovo svim međupopisnim razdobljima imao porast broja stanovnika (iznimka su bila međupopisna razdoblja 1890.-1900. i 2001.-2011.). Velik dio hrvatskih otoka, posebice manjih, najveći broj stanovnika imali su 1921. i 1931. godine, dok je Rab vrhunac naseljenosti imao 2001. godine. Dakle, za razliku od drugih hrvatskih otoka, depopulacija nije karakteristična za otok Rab štoviše, u razdoblju od prvoga sveobuhvatnog državnog popisa 1857. godine pa do posljednjeg, 2011. godine, otok je imao znatno povećanje broja stanovnika, prvenstveno zahvaljujući pozitivnom prirodnom kretanju.

Problematika demografskog razvoja otoka Raba relativno je dobro istražena i u hrvatskoj znanstvenoj literaturi postoji nekoliko radova koji s različitih aspekata analiziraju navedenu problematiku međutim, radovi su uglavnom starijeg datuma. J. Deželjin (1987.) je analizirao strukturne promjene stanovništva, zaposlenost i društveno-geospodarski razvoj otoka i Općine Rab. Značajan prilog istraživanju demografskih obilježja otoka Raba u razdoblju od 1948. do 1981. godine dao je A. Kalogjera (1987.). D. Feletar (1987.) istražio je unutarnju i vanjsku migraciju stanovništva Općine Rab do 1981. godine. Noviju analizu stanovništva i demografskih struktura na otoku Rabu napravio je J. Deželjin (2010.). Demografski razvoj otoka Raba analiziran je također u sklopu sveobuhvatnih istraživanja demografskog razvoja hrvatskoga i kvarnerskog otočja. I. Lajić (2006.) je u svojoj monografiji *Kvarnerski otoci* analizirao demografski razvoj i povijesne mijene na Kvarnerskim otocima, uključujući i otok Rab. Od ostalih radova koji se bave istraživanjem demografske problematike hrvatskih otoka, uključujući i otok Rab, treba spomenuti radove M. Smoljanovića, A. Smoljanović i I. Nejašmića (1999.), M. Smoljanovića, A. Smoljanović i I. Rudana (2008.) te I. Lajića i R. Mišetića (2006.).

Temeljni cilj ovoga rada jest analizirati kretanje broja stanovnika otoka Raba od 1857. do 2011. godine s posebnim naglaskom na ulogu prirodnog i mehaničkog kretanja u ukupnom demografskom razvoju otoka te utvrditi njihov intenzitet i dinamiku. Osim toga, jedan od ciljeva rada jest i ukazati na uzroke i posljedice demografskih promjena. Rasprava i zaključci u ovom radu temelje se na analizi i interpretaciji službenih podataka popisa stanovništva i vitalne statistike te na temelju postojeće literature.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Kao poseban problem pri demografskim analizama u Hrvatskoj ističe se neujednačenost popisnih metodologija, čime popisni podaci nisu međusobno u potpunosti usporedivi. Jedan od problema vezan je uz koncept definiranja ukupnog stanovništva. Naime, u popisima stanovništva 1857., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991. godine primjenjivalo se načelo stalnog stanovništva (*de iure*) – stalnim stanovnikom smatrane su sve osobe koje su izjavile da imaju prebivalište na području Republike Hrvatske bez obzira jesu li u kritičnom trenutku popisa bile kraće ili duže odsutne. S druge strane, u popisima 1869., 1880., 1890., 1900., 1910., 1921. i 1931. godine primjenjivalo se načelo prisutnog stanovništva (*de facto*) – u stalno stanovništvo uključene su sve osobe fizički prisutne u kritičnom trenutku popisa, bez obzira jesu li imale prebivalište ili su privremeno boravile u zemlji (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.). Posljednja dva popisa (2001. i 2011.) temeljila su se na konceptu "uobičajenog mjesta stanovanja" međutim, ni podaci ovih dvaju popisa nisu u potpunosti međusobno usporedivi. U popisu 2001.

1 Prema podacima iz Statističkog ljetopisa iz 2015. godine površina otoka iznosi 90,84 km².
2 Prema istraživanju Duplančić Leder, Ujević, Čala (2004) Cres je za otprilike 0,5 km² veći od Krka te je Rab deseti otok po površini, dok prema Statističkom ljetopisu iz 2015. godine Cres i Krk imaju istu površinu te je Rab deveti otok po površini.
3 Općina Lopar izdvojila se iz Grada Raba 2006. godine.
4 Sve do 1992. godine Općini Rab pripadalo je i naselje Lun smješteno na susjednom otoku Pagu.

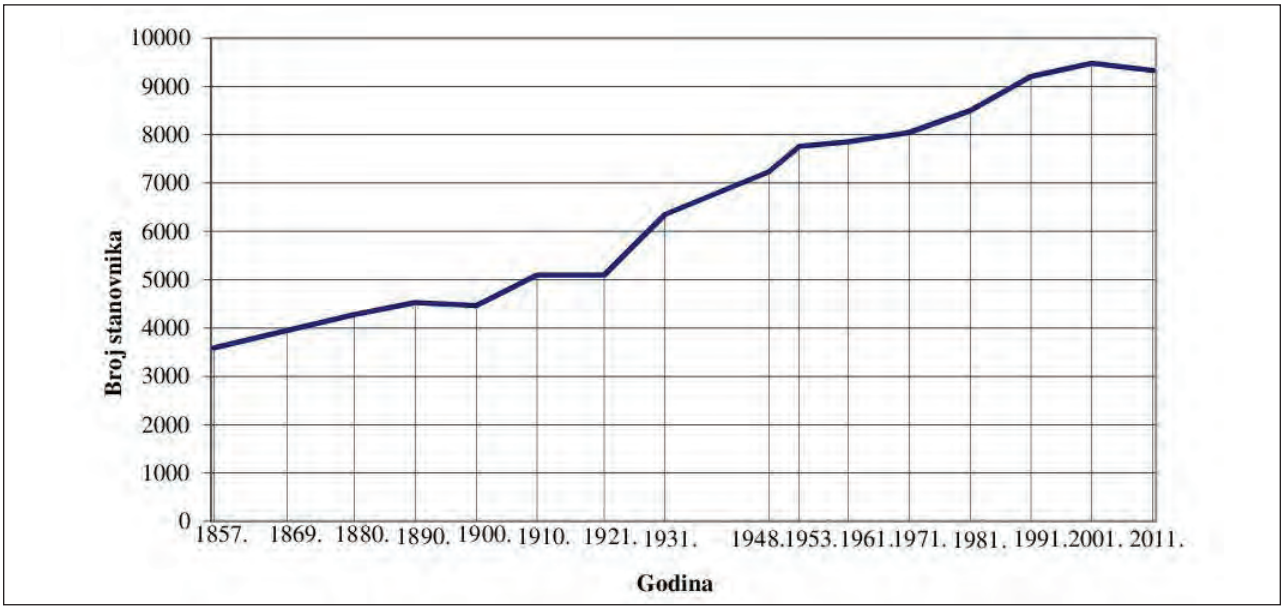

Sl. 1: Kretanje broja stanovnika otoka Raba 1857.–2011. godine (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske – Retrospekt 1857. –2001; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.)
Fig. 1: Population of Rab Island from 1857 to 2011 (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske – Retrospekt 1857. –2001; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.)

godine u ukupan broj stanovnika uključene su osobe koje imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj, a bile su odsutne iz zemlje do godinu dana, ali i osobe koje "imaju tijesnu gospodarsku, prometnu i učestalu vezu s kućanstvom i obitelji u Republici Hrvatskoj (češći ili rjeđi posjeti, uzdržavanje članova obitelji, stalna komunikacija itd.)" (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001.). Međutim, u popisu 2011. godine te osobe nisu uključene u ukupan broj stanovnika.

Drugi problem u demografskim analizama vezan je uz proučavanje migracije. Naime, u Hrvatskoj ne postoji registar migracija te je djelomične podatke o migracijama moguće dobiti iz popisa stanovništva i godišnjih izvješća Državnog zavoda za statistiku (DZS) o migraciji. Međutim, navedeni podaci ne daju uvid u stvarni obujam i smjer migracija. Podaci popisa stanovništva odnose se na mjesto stanovanja u vrijeme popisa, mjesto i državu rođenja, prijašnje naselje stanovanja i godinu doseljenja, ali podaci se odnose samo na posljednje preseljenje i često nisu dostupni na razini naselja. S druge strane, u godišnjem izvješću DZS-a prikazani su podaci Ministarstva unutarnjih poslova, koji se temelje na obvezi pojedinaca da prijave, odnosno odjave svoje prebivalište. Međutim, promjene prebivališta se ne prijavljuju uvijek, ponekad se iz različitih razloga prebivalište prijavljuje na adresu nekretnine u kojoj se ne živi (npr. u vikendicama), a prilikom iseljavanja iz Hrvatske prebivalište se često ne odjavljuje (Klempić Bogadi, Lajić, 2014). S obzirom na navedeno, za proučavanje migracije često se koristi vitalno-statistička metoda koja se temelji na analizi međupopisne i prirodne promjene i daje podate o migracijskom saldu, ali s obzirom na promjene popisne metodologije vezane uz definiranje ukupnog stanovništva, podaci dobiveni ovom metodom nisu u potpunosti pouzdani.

Podaci o prirodnom kretanju stanovništva Raba prije početka vođenja službene vitalne statistike u Hrvatskoj (prije 1963.) preuzeti su iz Feletar (1987), a prikupljeni su iz matica matičnih i župnih ureda. Međutim, potrebno je naglasiti da se u to vrijeme možda nisu ažurno zabilježila sva rođenja i smrti, ali ovi izvori predstavljaju važan arhivski izvor za historijsko-demografska istraživanja i mogu se smatrati relevantnima.

KRETANJE BROJA STANOVNIKA

Temeljne odrednice razvoja stanovništva su prirodno i mehaničko kretanje (Nejašmić, 2005), a njihov učinak na demografski razvoj može biti dvojak – pozitivan i negativan. Pozitivne odrednice su rodnost i doseljavanje, a negativne smrtnost i iseljavanje. Međutim, na kretanje razine rodnosti i smrtnosti te na obujam doseljavanja i odseljavanja stanovništva često utječu različiti vanjski čimbenici poput ratova, epidemija, prirodnih katastrofa, gospodarske situacije i sl. Od 1857. godine pa do posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine broj stanovnika na otoku Rabu se gotovo konstantno povećavao. Iznimku čine razdoblje 1890.–1900. godine kada je zbog intenzivnog iseljavanja došlo do smanjenja broja stanovnika za 1,3% te posljednje međupopisno razdo-

Tab. 1 Kretanje broja stanovnika otoka Raba po naseljima 1857.–2001. godine (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske – Retrospekt 1857.-2001.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.)
Tab. 1 Population of the settlements on Rab Island from 1857 to 2011 (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske – Retrospekt 1857.-2001.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.)

Naselje	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Promjena 1857. – 1931. (u %)
Banjol	421	468	487	444	398	537	537	946	124,7
Barbat na Rabu	424	598	669	711	719	820	820	1019	140,3
Kampor	386	442	474	475	454	566	566	682	76,7
Lopar	474	516	651	687	664	708	708	712	50,2
Mundanije	256	0 (309)*	357	417	537	459	459	984	284,4
Palit	117	0 (134)*	150	153	29	192	192	0 (173)*	47,9
Rab	964	1359	811	952	986	1008	1008	1076	11,6
Supetarska Draga	547	569	680	686	678	809	809	933	70,6
OTOK RAB	**3589**	**3952**	**4279**	**4525**	**4465**	**5099**	**5099**	**6352**	**77,0**
Međupopisna promjena (u %)	**-**	**10,1**	**8,3**	**5,7**	**-1,3**	**14,2**	**0,0**	**24,6**	

Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Promjena 1948. – 2011 (u %)
Banjol	941	1217	1239	1530	1677	1945	1971	1907	102,7
Barbat na Rabu	1128	1238	920	952	980	1055	1205	1242	10,1
Kampor	951	966	1186	1011	1109	1178	1293	1173	23,3
Lopar	921	978	1259	1229	1056	1215	1191	1263	37,1
Mundanije	1072	805	650	620	543	539	509	520	-51,5
Palit	158	446	507	754	1348	1567	1593	1687	967,7
Rab	1005	1022	1041	932	731	592	554	437	-56,5
Supetarska Draga	1054	1085	1047	1013	1052	1114	1164	1099	4,3
OTOK RAB	**7230**	**7757**	**7849**	**8041**	**8496**	**9205**	**9480**	**9328**	**29,0**
Međupopisna promjena (u %)	**13,8**	**7,3**	**1,2**	**2,4**	**5,7**	**8,3**	**3,0**	**-1,6**	

*Podaci o broju stanovnika za naselje Mundanije 1869. te za naselje Palit 1869. i 1931. godine sadržani su u naselju Rab stoga je u zagradama naveden procijenjeni broj stanovnika koji je dobiven metodom interpolacije.

blje 2001.–2011. kada je do smanjenja od 1,6% došlo zbog zajedničkog učinka negativne prirodne promjene i negativnoga migracijskog salda (Sl. 1). Osnovno obilježje demografskog razvoja Raba do kraja Prvoga svjetskog rata bio je blagi porast broja stanovnika uvjetovan prirodnim prirastom stanovništva. Također, u tom su se razdoblju javile inicijalne naznake demografske tranzicije, a u mehaničkom kretanju stanovništva prevladavalo je prekomorsko iseljavanje (Lajić, 2006). Iseljavanje otočnog stanovništva bilo je potaknuto lošim gospodarskim prilikama, prvenstveno propašću vinogradarstva, jer se većina stanovništva bavila poljoprivredom koja je bila primarni izvor prihoda.

Na prijelazu iz 19. st. u 20. st. vinogradarstvo je počelo intenzivnije napuštati zbog filoksere i vinske klauzule pa su se vinogradi počeli pretvarati u maslinike te u polja buhača i duhana (Lajić, 2006, prema Günter, 1912). Značajan razvoj početkom 20. st.

doživio je turizam koji je postao značajan gospodarski čimbenik na otoku. Osim u gospodarskom smislu, turizam je bio važan i za demografska kretanja na otoku. Naime, lokalno se stanovništvo sve više počelo baviti turističkim djelatnostima (npr. iznajmljivaljem smještajnih kapaciteta, zapošljavanjem u hotelima), ali je izvor zarade također nalazilo u prodaji zemljišta za izgradnju turističkih objekata te u prodaji vlastitih poljoprivrednih proizvoda na lokalnom turističkom tržištu. Na taj način razvoj turizma imao je pozitivan utjecaj na lokalne gospodarske prilike te je stanovništvo, u uvjetima intenzivne emigracije, moglo naći posao u toj prosperitetnoj djelatnosti i ostati na otoku. Posebice je važno naglasiti da su demografske prilike na hrvatskim otocima krajem 19. st. i početkom 20. st. bile određene intenzivnim iseljavanjem stanovništva u zemlje Novoga svijeta, posebice u SAD (Puljiz, 1977; Nejašmić, 1991 i 2008.).

Unatoč negativnome migracijskom saldu u razdoblju 1869.-1931. godine, broj stanovnika na Rabu je rastao zahvaljujući visokom prirodnom prirastu. Naime, iseljavanjem je izgubljena trećina prirodnog prirasta ostvarenog u navedenom razdoblju, ali unatoč tome, broj stanovnika se povećao za 77,0% (Tab. 1). Sva naselja na otoku zabilježila su povećanje, posebice Banjol, Barbat i Mundanije u kojima se broj stanovnika više nego udvostručio.

Razdoblje najintenzivnijeg porasta broja stanovnika na Rabu bilo je 1900.–1948. godine, kada je zabilježeno povećanje od 61,9% i to isključivo zahvaljujući visokom prirodnom prirastu. Naime, u navedenom razdoblju prosječni godišnji prirodni prirast iznosio je gotovo 82 osobe, dok je zbog negativnoga migracijskog salda otok godišnje u prosjeku gubio oko 26 stanovnika. Demografskoj ekspanziji u prvoj polovini 20. st. zasigurno je pogodovao razvoj turizma,[5] koji je osim izravnih financijskih učinaka imao i posredan utjecaj na druge gospodarske djelatnosti poput obrta, građevinarstva, prometa i uslužnih djelatnosti (Lajić, 2006). Na intenzivni razvoj turizma ukazuju i podaci o turističkom prometu koji je bilježio konstantan porast.[6] U razdoblju 1948.–1953. godine povećanje broja stanovnika je najvećim dijelom bilo rezultat visoke prirodne promjene međutim, tada je po prvi put zabilježen i pozitivni migracijski saldo.

Tijekom 1960-ih i 1970-ih, razvoj turizma, ali i potrebe lokalnog stanovništva uvjetovali su poboljšanje komunalne, privredne i prometne infrastrukture te razvoj uslužnih djelatnosti. U navedenom razdoblju otok je priključen na elektroenergetsku mrežu, izgrađena je vodovodna mreža, trajektne pruge i lokalna pristaništa su poboljšani, unutarotočna prometna infrastruktura je također modernizirana, društveni proizvod, dohodak i životni standard stanovništva znatno su porasli (Lajić, 2006). Unatoč poboljšanim životnim uvjetima na otoku, iseljavanje je i dalje bilo prisutno, posebice u inozemstvo na tzv. privremeni rad. Međutim, doseljavanje na otok također je bilo prisutno i to prvenstveno zahvaljujući potražnji za sezonskim radnicima u turizmu i ugostiteljstvu. Naime, u pojedinim slučajevima neki od sezonskih radnika su se s vremenom trajno nastanili na otoku, pogotovo žene.

Sve do 1981. godine povećanje broja stanovnika bilo je isključivo rezultat pozitivne prirodne promjene. U naredna dva desetljeća uzroci povećanja broja stanovnika su se izmijenili – od 1981. do 1991. godine povećanje je bilo rezultat pozitivnih rezultata obiju sastavnica općeg kretanja, dok je u pretposljednjem međupopisju prirodno kretanje bilo negativno, a migracijski saldo pozitivan. Dakle, negativna prirodna promjena je na otoku Rabu nastupila puno kasnije nego na većini ostalih hrvatskih otoka, ali svakako treba istaknuti da se njena vrijednost uglavnom kreće oko nulte razine te stoga nema izraziti utjecaj na opće kretanje kao što je to slučaj na većini ostalih hrvatskih otoka. Razdoblje 1981.–2001. je karakteristično po intenzivnom doseljavanju stanovništva na otok Rab. Naime, u navedenom razdoblju doseljeno je 53,5% od ukupnog broja doseljenika zabilježenog 2001. godine.

U drugoj polovini 20. st. hrvatske otoke karakterizirale su demografska i gospodarska regresija koje su prvenstveno bile uzrokovane intenzivnim društveno-gospodarskim razvojem susjednog priobalja. Litoralizacijski procesi u priobalju znatno su utjecali na emigraciju mladoga otočnog stanovništva te na s njom povezane procese deruralizacije i deagrarizacije na otocima. Jedan od razloga zašto Rab unatoč navedenim negativnim trendovima ipak nije zabilježio demografsku regresiju svakako je činjenica da je transfer iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti započeo ranije. Osim toga, lokalna su kućanstva često imala dvostruki izvor prihoda; iako su poljoprivreda i ribarstvo bili najznačajnije djelatnosti, stanovništvo se bavilo i drugim, nepoljoprivrednim djelatnostima (Lajić, 2006). U razdoblju 1948.-2001. samo su dva rapska naselja zabilježila pad broja stanovnika – Mundanije i Rab. Mundanije su jedino naselje smješteno unutrašnjosti otoka, bez izlaza

5 Turizam se na Rabu počeo razvijati krajem 19. st. Važnu ulogu u razvoju turizma na Rabu imalo je društvo *Seebad und Kuranstalten Insel Arbe* koje je iskazalo interes za otvaranje lječilišta i kupališta, a prekretnicu je označio prijedlog dugogodišnjih rapskih posjetitelja J. Fieschaufa i L. Schröttera o intenzivnijem razvoju turizma na otoku kojeg su 1889. uputili predsjedniku općine. Predstavnici društva *Seebad und Kuranstalten Insel Arbe*, kupili su palaču Dominis Nimira, i otvorili *Grand Hotel* 1909. godine. Iste godine u pogon je stavljena prva elektrana u Rabu te su ugostiteljski objekti dobili električnu rasvjetu, a i lokalnom stanovništvu to je uvelike olakšalo život na otoku (Turk, 1989 i 1994).

6 Godine 1914. na Rabu je zabilježeno 6 000 posjetitelja, a međuratno razdoblje obilježila je intenzivna obnova postojećih i izgradnja novih hotela i vila. Godine 1939. ugošćeno je 16 733 turista te je ostvareno 138 613 noćenja. U to je vrijeme Rab imao čak 11 hotela (Turk, 1989).

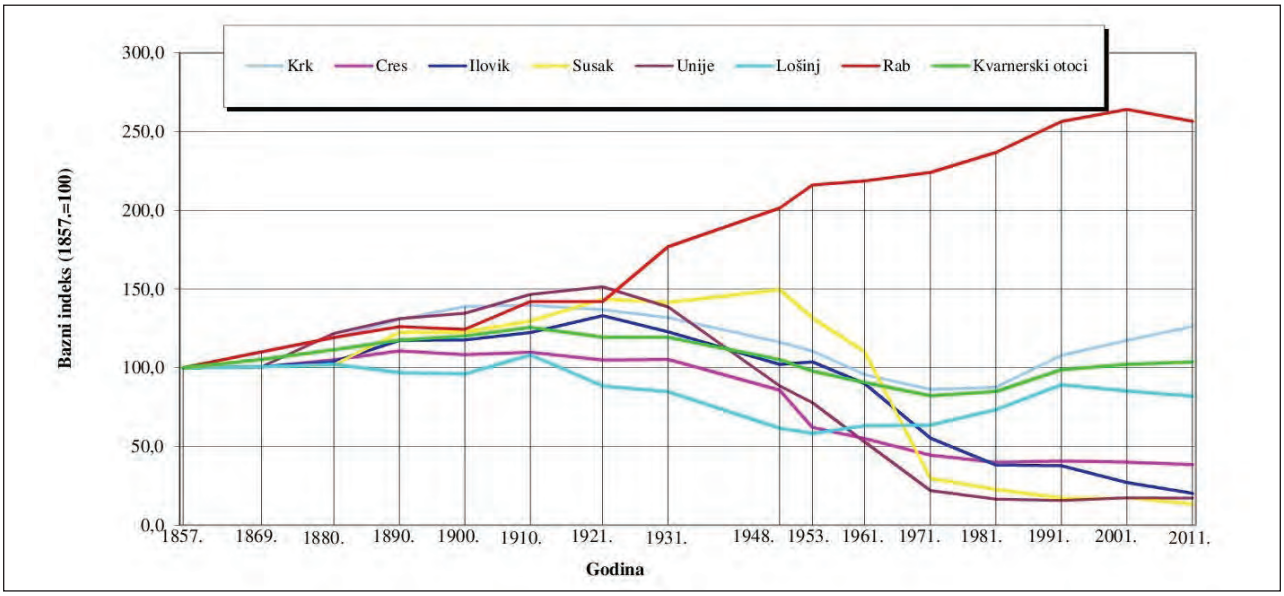

Sl. 2: Bazni indeks kretanja broja stanovnika Kvarnerskih otoka 1857.–2011. godine (Izračunato prema: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske – Retrospekt 1857.-2001.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.)
Fig. 2: Fixed base index of the population of Kvarner Islands from 1857–2011 (Calculated from: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske – Retrospekt 1857.-2001.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.)

na more, što se negativno odrazilo na njegov društveno-gospodarski razvoj. S druge strane, grad Rab je izgubio znatan broj stanovnika izdvajanjem naselja Palit, koje je do 1981. godine bilo sastavni dio grada Raba.

Vrhunac naseljenosti na otoku Rabu zabilježen je popisom stanovništva 2001. godine i upravo u tome se Rab razlikuje od ostalih Kvarnerskih otoka. U usporedbi s brojem stanovnika zabilježenog 1857. godine, na svim je otocima, osim na Rabu i Krku, došlo do depopulacije. Pri tome treba napomenuti da se broj stanovnika na Unijama, Susku, Iloviku i Cresu smanjio za više od 50,0%, dok je Krk zabilježio tek neznatno povećanje nakon dugotrajnog razdoblja depopulacije (Sl. 2). Nasuprot tomu, Rab je zabilježio povećanje od čak 164,1%.

Prema rezultatima popisa stanovništva 2011. godine Rab je u posljednjem međupopisnom razdoblju zabilježio smanjenje broja stanovnika od 1,6% (-152 stanovnika).[7] Od ukupno osam naselja na otoku, smanjenje je zabilježeno u četiri naselja (Banjol, Kampor, Rab i Supetarska Draga), dok su ostala zabilježila povećanje. Depopulacija otoka u navedenom razdoblju bila je rezultat negativnog kretanja obiju komponenti općeg kretanja (prirodnog kretanja i migracije).

PRIRODNO KRETANJE

Na temelju podataka matice rođenih i umrlih te službenih podataka vitalne statistike, moguće je rekonstruirati prirodno kretanje stanovništva otoka Raba od kraja 1860-ih. Osim po ukupnom kretanju stanovništva, otok Rab karakterističan je i po prirodnom kretanju stanovništva. Za razliku od većine hrvatskih otoka, posebice malih, koji su već sredinom 20. st. počeli bilježiti prirodnu depopulaciju (Nejašmić, 1991 i 2000; Graovac, 2004 i 2009; Faričić, Graovac, Čuka, 2010), Rab je tek u međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. zabilježio dugotrajnu negativnu prirodnu promjenu koja se nastavila i u narednom razdoblju. Sve do početka 1940-ih stopa rodnosti na Rabu bila je na predtranzicijskoj razini, uglavnom iznad 30,0‰. Nakon toga, otok je zabilježio tranziciju nataliteta, koji je početkom 21. st. dosegao najnižu razinu (Sl. 3).

U promatranom razdoblju zabilježena su dva izrazita pada rodnosti i to tijekom Prvoga i Drugog svjetskog rata. Sve do početka 1930-ih godina prosječan godišnji broj rođene djece se povećavao, a nakon toga je počeo opadati (ulazak u kasnu podetapu demografske tranzicije) i najnižu razinu dosegao je upravo u posljednja dva desetljeća (Tab. 2), što je u skladu s tranzicijom fertiliteta i modernizacijom društva. Naime, u razdoblju 1971.-2001. godine broj žena u fertilnoj dobi se povećao, što ukazuje na činjenicu da na smanjenje broja rođene djece i stope rodnosti nije došlo pod utjecajem sužavanja fertilnog kontingenta već zbog promjene reproduktivnog ponašanja pa je tako primjerice 1971. godine opća stopa fertiliteta[9] iznosila 65,0‰, 2001.

7 Smanjenje broja stanovnika u posljednjem međupopisnom razdoblju zabilježeno je na svim Kvarnerskim otocima osim na Krku.

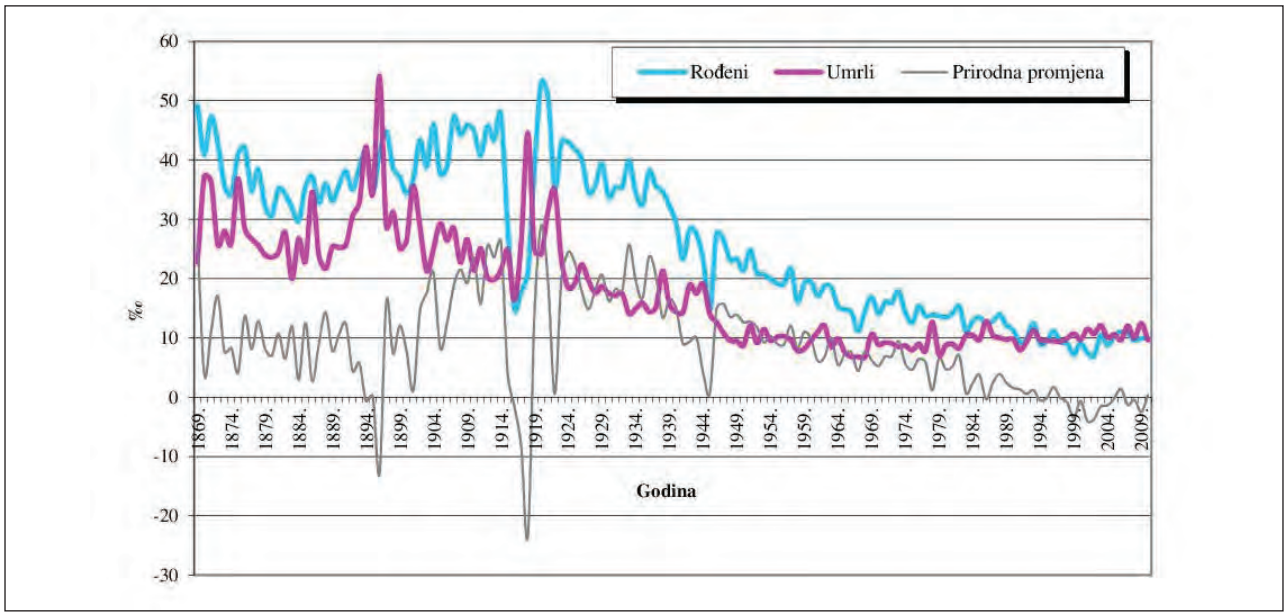

Sl. 3: Prirodno kretanje stanovništva otoka Raba 1869.–2011. godine[8]
Fig. 3: Natural population change of Rab Island from 1868 to 2011

godine 32,2‰, a 2011. godine 37,6‰. Dakle, žene u pravilu rađaju manji broj djece što je usko povezano s njihovom većom obrazovanošću i većim sudjelovanjem na tržištu rada, jer obrazovane žene u pravilu kasnije stupaju u brak (Appleton, 1996; Čipin, 2011) čime se istodobno sužava reproduktivno razdoblje, jer se u Hrvatskoj više djece rađa u braku nego izvan njega. Istodobno, povećava se i dob majke pri rođenju prvog djeteta, a sve je češća i upotreba kontracepcijskih sredstava kojima se ograničava fertilitet i planira željeni broj djece (Graovac, 2009).

S druge strane, stopa smrtnosti već je početkom 1880-ih, osim u iznimnim slučajevima, u pravilu bila ispod razine od 30,0‰ što ukazuje na činjenicu da je na Rabu, kao i u Hrvatskoj općenito, započeo proces demografske tranzicije što je narednih desetljeća, posebice početkom 20. st., rezultiralo visokim i vrlo visokim stopama prirodne promjene. Od početka 20. st. pa do početka 1970-ih godina prosječan godišnji broj umrlih konstantno je opadao da bi u posljednja četiri međupopisna razdoblja počeo rasti pod utjecajem intenzivnog starenja stanovništva – od 1971.–2011. godine broj starih stanovnika povećao se za 115,5% (istodobno ukupno stanovništvo na otoku povećalo se za tek 16,7%). Posttranzicijska etapa razvoja stanovništva koju karakterizira niska ili negativna stopa prirodne promjene započela je već u prvoj polovini 1980-ih godina, a u posljednja dva desetljeća stopa prirodne promjene kretala se od 1,4‰ do -4,0‰. S obzirom na intenziviranje procesa starenja stanovništva na otoku Rabu, može se pretpostaviti da će u narednim razdobljima negativna prirodna promjena imati sve veći utjecaj na kretanje broja stanovnika na otoku.

MIGRACIJA I TIPOVI OPĆEG KRETANJA STANOVNIŠTVA

Budući da u Hrvatskoj ne postoji registar stanovništva ili migranata, analiza migracijskih kretanja može se napraviti koristeći posredne metode, među kojima se ističe vitalno-statistička metoda, koja se temelji na usporedbi popisnih podataka o broju stanovnika i prirodnoj promjeni između dvaju popisa.[10] Rezultat koji se dobije korištenjem ove metode jest migracijski saldo (razlika između broja doseljenih i broja odseljenih).[11] Dodatni problem koji otežava procjenu i analizu migracija jest

8 Izračunali autori na temelju podataka o rođenima i umrlima iz matičnih knjiga u Matičnom uredu Rab i rimokatoličkim župama na Rabu objavljenima u Feletar (1987.) (za razdoblje od 1869. do 1962.) te na temelju službenih podataka vitalne statistike (od 1963. do 2011.) i popisa stanovništva.

9 Broj živorođene djece na 1000 žena u fertilnoj dobi (15-49 godina).

10 Izračunava se po formuli $S = P_2 – (P_1 + Pp)$; P_2 = noviji popis stanovništva, P_2 = stariji popis stanovništva, Pp = prirodna promjena između tih dvaju popisa.

11 Međutim, zbog promjene popisne metodologije u Hrvatskoj, ova metoda nije u potpunosti pouzdana, ali u nedostatku podataka o migracijskim kretanjima ipak daje određen uvid u migracijske trendove (vidi Metodološke napomene).

Tab. 2: Prirodno kretanje stanovništva otoka Raba od 1869. do 2011. Godine (Feletar, 1987 (za razdoblje od 1869. do 1962.); Rođeni i umrli, tablogrami po naseljima (od 1963. do 2011.))
Tab. 2: Natural population change of Rab island from 1868 to 2011 (Feletar, 1987 (for the period from 1869 to 1962); Rođeni i umrli, tablogrami po naseljima (from 1963 to 2011))

Međupopisno razdoblje	Ukupno			Prosječno godišnje		
	Rođeni	Umrli	Prirodna promjena	Rođeni	Umrli	Prirodna promjena
1869.–1880.	1794	1300	494	163	118	45
1880.–1890.	1476	1101	375	148	110	38
1890.–1900.	1733	1484	249	173	148	25
1900.–1910.	1967	1283	684	197	128	68
1910.–1921.	2026	1369	657	184	124	60
1921.–1931.	2238	1245	993	224	125	99
1931.–1948.	3490	1808	1682	205	106	99
1948.–1953.	844	364	480	169	73	96
1953.-1961.	1210	597	613	151	75	77
1961.–1971.	1233	704	529	123	70	53
1971.–1981.	1210	731	479	121	73	48
1981.–1991.	1140	886	254	114	89	25
1991.–2001.	893	903	-10	89	90	-1
2001.–2011.	891	1017	-126	89	102	-13

nepostojanje službenih podataka o rođenima i umrlima prije 1963. godine. Međutim, zahvaljujući podacima matice rođenih i umrlih koji postoje u matičnim i župnim uredima, moguće je rekonstruirati prirodno i mehaničko kretanje stanovništva i u razdobljima prije početka vođenja službene vitalne statistike.

Od 1869. do 1981. godine otok Rab je obilježavao konstantan negativan migracijski saldo (jedina iznimka bilo je razdoblje 1948.–1953. u kojem je bio zabilježen pozitivan saldo od 47 osoba) i u navedenom je razdoblju od 112 godina iznosio čak -2 691 osoba, odnosno u prosjeku -24 osobe godišnje (Tab. 3). Time je izgubljeno 37,2% prirodnog prirasta ostvarenog u istom razdoblju. Iseljavanje je bilo iznimno intenzivno u razdoblju 1910.–1948. godine, kada je migracijski saldo iznosio -1 201, odnosno -32 osobe u prosjeku godišnje. Navedeno iseljavanje može se povezati s ratnim i poratnim uvjetima života tijekom i nakon dva svjetska rata, ali i sa složenom političkom i administrativnom situacijom na otoku u navedenom razdoblju. Sve do 1921. godine Rab je *de facto* bio pod talijanskom upravom, a nakon pripojenja Kraljevini SHS otok je bio dodijeljen kotaru Benkovac te je praktično bio bez funkcionalnoga kotarskog središta. Nakon toga otok je bio pripojen kotaru Krk, da bi potom dobio vlastitu kotarsku ispostavu kojoj su također pripadale i dvije paške općine (Novalja i Pag). Godine 1938. otok bio podijeljen na Općinu Rab i na Općinu Rapska sela (Lajić, 2006).

Drugo razdoblje izrazitog iseljavanja s otoka bilo je od 1953. do 1971. godine kada je migracijski saldo iznosio -858 osoba (prosječno oko -48 osoba godišnje). Međutim, unatoč intenzivnom iseljavanju stanovništva povezanog s razvojem industrije u tadašnjoj državi i otvaranjem brojnih radnih mjesta te s odlaskom na privremeni rad u inozemstvo, na Rabu je istovremeno bilo prisutno i doseljavanje stanovništva. Prema podacima popisa stanovništva 1961. godine 23,8% ukupnog stanovništva na Rabu činili su doseljenici i to najvećim dijelom doseljenici iz drugih dijelova Hrvatske (46,2% od ukupnog broja doseljenih) te iz drugih dijelova tadašnje općine (39,6%), iz čega proizlazi da je osim doseljavanja iz drugih dijelova Hrvatske, značajnu ulogu imala i unutarotočna migracija. Također, prema popisnim podacima, najveći dio doseljenika na otok je došao nakon 1953. godine i to uglavnom iz seoskih naselja.

Od 1981. od 2001. godine zabilježen je značajan pozitivan migracijski saldo od 740 osoba (prosječno 37 osoba godišnje). Prema podacima popisa stanovništva 2001. godine čak 44,1% svih stanovnika na Rabu bili su doseljenici i najveći dio ih se doselio upravo od 1981.–2001. godine (53,5%) (Tab. 4). Međutim, od ukupnog broja doseljenika, njih 45,4% bilo je doseljeno iz

Tab. 3: Opće kretanje stanovništva otoka Raba 1869.-2011. po međupopisnim razdobljima[12]
Tab. 3: General population trends on Rab Island from 1868 to 2011, by intercensal periods

Godina	Broj stanovnika	Prirodno kretanje između dvaju popisa	Međupopisna promjena broja stanovnika	Migracijski saldo	Tip općeg kretanja stanovništva[13]
1869.	3952	-	-	**-**	-
1880.	4279	494	327	-167	E_1
1890.	4525	375	246	-129	E_1
1900.	4465	249	-60	-309	E_2
1910.	5099	684	634	-50	E_1
1931.	6352	1650	1253	-397	E_1
1948.	7230	1682	878	-804	E_1
1953.	7757	480	527	47	I_1
1961.	7849	613	92	-521	E_1
1971.	8041	529	192	-337	E_1
1981.	8496	479	455	-24	E_1
1991.	9205	254	709	455	I_1
2001.	9480	-10	275	285	I_2
2011.	9328	-126	-152	-26	E_4
1869.–2011.		7353	5376	-1977	E_1

drugog naselja na otoku Rabu (što ukazuje na intenzivnu unutarotočnu migraciju), dok su ostatak činili doseljenici iz drugih gradova i općina Primorsko-goranske županije (18,3%), iz drugih županija Republike Hrvatske (21,8%) te iz inozemstva (13,6%).

Analiza sastava doseljenika prema spolu pokazala je da su 59,5% doseljenika bile žene i to najvećim dijelom doseljene iz drugog naselja unutar Grada Raba. Najveći dio doseljenika iz drugih županija i iz inozemstva također su bile žene. Veće doseljavanje žena na otoka najvjerojatnije je povezano s zapošljavanjem u turizmu i pratećim uslužnim djelatnostima te s udajom za otočane (doseljavanje povezano s udajno-ženidbenim vezama).

Analiza rezultata popisa stanovništva 2011. godine i prirodnog kretanja u posljednjem međupopisnim razdoblju pokazuje da je otok nakon dva desetljeća pozitivnoga migracijskog salda ponovno zabilježio negativni migracijski saldo (-26 osoba), najvjerojatnije zbog višegodišnje gospodarske recesije. Također, prema popisnim podacima iz 2011. godine, od ukupnog broja stanovnika njih 46,5% čine doseljenici. Najveći dio doseljenih osoba u svoje tadašnje mjesto prebivališta došao je iz drugog naselja istog grada ili općine (43,0%), što i dalje ukazuje na značajnu unutarotočnu migraciju. Nadalje, 29,3% doseljenih došli su iz drugog grada ili općine Primorsko-goranske županije, dok je daljnjih 27,6% došlo iz druge županije. Važno je naglasiti i da je 9,9% stanovnika doseljeno iz inozemstva i to najvećim dijelom iz Njemačke (34,7% svih doseljenih iz inozemstva). Većinu doseljenog stanovništva, kao i u prethodnom razdoblju činile su žene. Analiza promjene dobnog sastava stanovništva od 2001. do 2011. godine ukazuje da se u navedenom razdoblju znatno povećao udio starog stanovništva (za 3,2 postotna boda – sa 16,7% na 19,9%) dok se udio mladog stanovništva smanjio za 1,1 postotni bod (s 15,3% na 14,2%). Jedan od razloga ovako brzog povećanja udjela starog stanovništva zasigurno je doseljavanje stanovnika starije životne

12 Izračunali autori na temelju podataka o rođenima i umrlima iz matičnih knjiga u Matičnom uredu Rab i rimokatoličkim župama na Rabu objavljenima u Feletar (1987.) (za razdoblje od 1869. do 1962.) te na temelju službenih podataka vitalne statistike (od 1963. do 2011.) i popisa stanovništva.

13 E_1 = emigracija, E_4 = izumiranje, I_1 = porast imigracijom, I_2 = obnova imigracijom (za više o tipovima općeg kretanja stanovništva vidi Nejašmić, 2005.).

Tab. 4: Doseljeno stanovništvo na otok Rabu 2001. godine s obzirom na vrijeme doseljenja (Lajić, Mišetić, 2006)
Tab. 4: Immigrants on Rab Island in 2001 according to the period of immigration (Lajić, Mišetić, 2006)

Broj doseljenih	Udio doseljenih u ukupnom	Vrijeme doseljenja									
		1960. i ranije		1961.-1970.		1971.-1980.		1981.-1990.		1991.-2000.	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
4176	44,1	301	7,2	467	11,2	844	20,2	1114	26,7	1121	26,8

dobi na otok, prvenstveno onih koji su svoj radni vijek odradili izvan otoka te su se po umirovljenju vratili na svoj rodni otok. Na ovu činjenicu upućuje i znatan broj doseljenih iz drugih administrativno-teritorijalnih jedinica unutar Republike Hrvatske te iz inozemstva (posebice Njemačke, koja je tijekom 1960-ih i 1970-ih bila najznačajnije odredište hrvatskih radnika u inozemstvu). Sličan trend zabilježen je i na ostalim hrvatskim otocima. Međutim, potrebno je naglasiti da je na brojnim hrvatskim otocima bilo fiktivnog popisivanja stanovništva u vikendicama zbog ostvarenja poreznih olakšica i dobivanja određenih povlastica te je moguće da je takav trend bio i na Rabu.

ZAKLJUČAK

Demografski razvoj otoka Raba od sredine 19. st. odvijao se u specifičnim društveno-gospodarskim uvjetima te su zabilježeni trendovi bili nešto drugačiji nego na većini hrvatskih otoka. Naime, najveći dio hrvatskih otoka, posebice malih, od sredine 20. st. obilježavaju depopulacija i starenje stanovništva uzrokovani dugotrajnom negativnom prirodnom promjenom i iseljavanjem stanovništva. Međutim, Rab je sve do 2001. godine bilježio konstantan porast broja stanovnika (uz iznimku razdoblja 1890.–1900. kada je zabilježen mali pad) i to uglavnom zahvaljujući pozitivnoj prirodnoj promjeni, a krajem 20. st. zahvaljujući i pozitivnome migracijskom saldu. Tek u posljednjem međupopisnom razdoblju otok je zahvatila depopulacija uzrokovana negativnom prirodnom promjenom i negativnim migracijskim saldom.

Jedan od razloga zašto otok Rab nije doživio sudbinu brojnih drugih hrvatskih otoka jest svakako to što se lokalno stanovništvo prije preorijentiralo na nepoljoprivredne djelatnosti te u vrijeme intenzivne deagrarizacije u Hrvatskoj nije u tolikoj mjeri imalo potrebu za iseljavanjem i zapošljavanjem u djelatnostima koje su se snažno razvijale u kopnenim urbanim središtima 1970-ih i 1980-ih i zahtijevale brojnu radnu snagu (industrija, turizam, ugostiteljstvo i sl.). Štoviše, zbog intenzivnoga gospodarskog razvoja, prvenstveno zahvaljujući razvoju turizma i komplementarnih djelatnosti, Rab je postao odredište brojnih doseljenika u razdoblju 1981.–2001. godine. To svakako potvrđuju migracijska bilanca u tom razdoblju te dominacija zaposlenosti u tercijarnom sektoru. Međutim, u posljednjem međupopisnom razdoblju uočeni su negativni demografski trendovi koji bi mogli ugroziti daljnji društveno-gospodarski razvoj otoka. Unatoč tome, otok Rab ima puno povoljnije demografske pokazatelje i resurse nego većina hrvatskih otoka.

POPULATION DYNAMICS ON RAB ISLAND FROM MID-19TH CENTURY TO THE PRESENT

Vera GRAOVAC MATASSI
University of Zadar, Department of Geography, Franje Tuđmana 24i, 23 000 Zadar, Croatia
e-mail: vgraovac@unizd.hr

Davor RELJA
Obrtničko-industrijska škola Županja, Veliki kraj 42, 32 270 Županja, Croatia
e-mail: relja.davor@yahoo.com

Rab Island is a part of Kvarner island group. Its surface equals 86.16 sq km and according to the 2011 Population Census it had 9,328 inhabitants. In view of its surface, Rab is the tenth largest Croatian island, and in view of its population size, it is the fifth most populated Croatian island. Additionally, it is the second most populated Kvarner island (after Krk Island) and approximately a quarter of total population of Kvarner Islands lives on Rab.

The paper discusses the role of natural population change and migration in total population change on Rab Island. Since 1920s, Croatian islands have been characterized by depopulation, and in that respect, Rab Island differs from most Croatian islands. The analysis has shown that from mid-19th century until 2001, Rab had constant population growth, with the exception of the short period from 1890 to 1900. The population growth was mostly caused by natural increase, while the net migration was negative in most intercensal periods. The most intensive immigration on the island was recorded in the period from 1981 to 2001, in which the island also had high positive net migration. On the other hand, until mid-1990s, Rab was characterized by natural increase, but since then it turned into natural decrease due to birth rate transition and increased mortality brought by population ageing. In the last intercensal period, from 2001 to 2011, Rab recorded population decrease (-152) for the second time, since mid-19th century due to natural decrease and negative net migration. Despite such population trends, Rab has much more favorable demographic indicators than most of Croatian islands.

Keywords: Rab Island, depopulation, population, Croatian islands, migrations, natural change

IZVORI I LITERATURA

Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske – Retrospekt 1857.–2001 (2005). DZS, Zagreb.

Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001. http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/retrospekt/predgovor.pdf (9. 12. 2016).

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. Metodološka objašnjenja, http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/census_met.htm (9. 12. 2015.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. www.dzs.hr (9. 12. 2015.)

Rođeni i umrli, tablogrami po naseljima. CD ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Statistički ljetopis 2015. Zagreb, Državni zavod za statistiku.

Appleton, S. (1996): How does female education affect fertility? A structural model of the Côte d'Ivoire. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 58, 1, 139–166.

Čipin, I. (2011): Obrazovanje i fertilitet zaposlenih žena u Hrvatskoj. Društvena istraživanja, 20, 1 (111), 25–46.

Deželjin, J. (1987): Strukturalne promjene stanovništva i zaposlenost u društveno-ekonomskog razvoju otoka i općine Rab. U: A. Mohorovičić (ur.): Rapski zbornik. Zagreb, JAZU, Skupština općine Rab, 519–532.

Deželjin, J. (2010): Rab kroz stoljeća. Rijeka, Grad Rab, Povijesno društvo Rijeka, Glosa.

Duplančić Leder, T., Ujević, T. & M. Čala (2004): Coastline lenghts and areas of islands in the Croatian part of the Adriatic Sea deermined from the topographic mapst at the scale of 1 : 25 000. Geoadria, 9, 1, 5–32.

Faričić, J., Graovac, V. & A. Čuka (2010): Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije. Geoadria, 15, 1, 145–185.

Feletar, D. (1987): Migracije stanovništva općine Rab. U: A. Mohorovičić (ur.): Rapski zbornik. JAZU, Skupština općine Rab, Zagreb, 541–550.

Graovac, V. (2004): Islands on the verge of extinction – the example of Zadar Islands. Geoadria, 9, 2, 183–210.

Graovac, V. (2009): Demogeografske osnove razvoja zadarske regije, doktorska disertacija. Zagreb, Prirodoslovno-matematički fakultet.

Kalogjera, A. (1987): Suvremena demografska obilježja otoka Raba. U: A. Mohorovičić (ur.): Rapski zbornik. Zagreb, JAZU, Skupština općine Rab, 533–540.

Klempić Bogadi, S. & I. Lajić (2014): Suvremena migracijska obilježja statističkih jedinica Republike Hrvatske. Migracijske i etničke teme, 3, 437–477.

Lajić, I. & R. Mišetić (2006): Otočni logaritam: aktualno stanje i suvremeni demografski procesi na jadranskim otocima. Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka.

Lajić, I. (2006): Kvarnerski otoci – demografski razvoj i povijesne mijene. Zagreb, Institut za migracije i narodnosti.

Nejašmić, I. & R. Mišetić (2006): Depopulacija otoka Visa. Geoadria, 11, 2, 283–309.

Nejašmić, I. (1991): Depopulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje izgledi. Zagreb, Globus nakladni zavod, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.

Nejašmić, I. (2000): Prirodno kretanje stanovništva hrvatskog otočja (1991.–1997.). U: D. Pejnović (ur.): Zbornik radova 2. hrvatskog geografskog kongresa. Zagreb, Hrvatsko geografsko društvo, 263–272.

Nejašmić, I. (2005): Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima. Zagreb, Školska knjiga.

Nejašmić, I. (2008): Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize. Zagreb, Hrvatsko geografsko društvo.

Puljiz, V. (1977): Eksodus poljoprivrednika. Biblioteka Sociologije sela, knjiga 5, Zagreb, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS.

Smoljanović, M., Smoljanović, A. & I. Nejašmić (1999): Stanovništvo hrvatskih otoka. Zavod za javno zdravstvo Županije splitsko-dalmatinske, Split.

Smoljanović, M., Smoljanović, A. & I. Rudan (2008): Stanovništvo hrvatskih otoka 2001.: zdravstveno stanje, specifične bolesti i očekivano trajanje života stanovništva hrvatskih otoka. Zagreb, Laser Plus.

Turk, H. (1989): Otok Rab – uvjeti i rezultati turističke valorizacije. Rab, Skupština općine Rab.

Turk, H. (1994): Povijest turizma i ugostiteljstva na otoku Rabu. Rijeka, Hrvatsko geografsko društvo – ogranak Rijeka.